

e-lankos.lt/y524

ĮVADAS. VIDURAMŽIAI – ISTORINĖ EPOCHA

Šioje temoje JŪS

- Išsiaiškinsite Viduramžių chronologines ribas ir istorijos pažinimo šaltinius.
- Pažinsite esminius Viduramžių bruožus.
- Ištirsite Viduramžių Vakarų Europos ryšius su kaimyninėmis kultūromis.

Viduramžių samprata – kas tai?

Chronologija. Pažintį su Viduramžiais pradėkime nuo atsakymo į klausimą, kada jie buvo. Mokslininkai žmonijos istoriją skirsto į epochas, laikotarpius, ilgesnes ar trumpesnes laiko atkarpas. Paprastai kiekvieną tokią epochą rodo išskirtiniai, svarbūs įvykiai, reiškiantys vienos epochos pabaigą ir kitos pradžią. Praeitieji įvykiai ir reiškiniai tyrinėjantys istorikai išskiria ir pabrėžia tam tikrus istorijos įvykius, jų datas. Viduramžiai yra viena iš tokių išskirtų istorijos epochų. Ji buvo iš karto po Antikos. Pasak istorikų, Vakarų Rėmos imperijos žlugimas 476 m. buvo vienas iš svarbių įvykių, reiškiančių Antikos epochos pabaigą ir Viduramžių epochos pradžią. Kitas svarbus Viduramžių pradžią rodantis įvykis – Frėnkų valstybės valdovo Chlodvigo I krikštas apie 500 metus. Vis dėlto dažniausiai sutariama, kad Viduramžių pradžia – 476 metai.

O Viduramžių pabaigą rodo net keletas istorinių įvykių. Pirmasis – kultūrinis. XV a. viduryje buvo išrastas spausdinimo presas ir pradėtos spausdinti knygos. Antrasis – politinis. 1453 m. musulmonai turkai seldžiukai užėmė Konstantinopolį, Bizėntijos sostinę, ir daugiau kaip tūkstantį metų gyvavusi Rytų Rėmos imperija galutinai žlugo. Trečiasis – visuotinis. 1492 m. Kristupas Kolumbas (isp. Cristóbal Colón, it. Cristoforo Colombo) per ekspediciją į Indiją atrado Amerikos žemyną (1 pav.). Ketvirtasis – religinis. 1517 m. vienuolis Martynas Liuteris (Martin Luther) prie Vitenbergo katedros durų

1 pav. Kristupas Kolumbas atranda vieną iš dabartinės Centrinės Amerikos salų, medžio raižinys, XVI a. pr.

pritvirtino 95 tezes. Jose jis kritikavo Katalikų bažnyčią ir griovė jos įtaką visuomenei. Taigi galima sakyti, kad Viduramžių chronologinės ribos yra V–XV a. (2 pav.) ir ši epocha Europoje truko apie

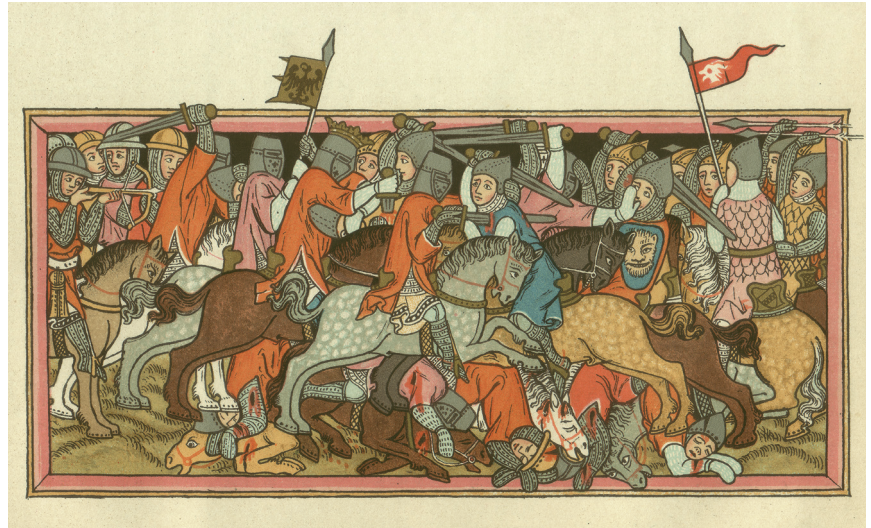
3000 m. pr. Kr.

Senovė

2 pav. Chronologinė istorijos epochų schema – istorijos laiko juosta

3 pav. Eiliuoto Viduramžių teksto „Codex Manesse“ iliustracija – vaizdinis šaltinis. Jame vaizduojamas kilmingas riteris, rankraščio miniatiūra, XIV a. pr.

4 pav. Viduramžių mūšio vaizdas, rankraščio miniatiūra, XIV a. pr.

tūkstantį metų. Mums lieka išsiaiškinti, kas apskritai būdinga šiam Europos istorijos tūkstantmečiui.

Pažinimo šaltiniai. Istorijos mokslo sritis, tyrinėjanti Viduramžius, laikotarpį tarp V ir XV a., vadinama **medievistika** (lot. *medius* – vidurinis, esantis viduryje). Aptariamos istorinės epochos pavadinimas liudija, jog ji įsiterpusi tarp Antikos ir ankstyvųjų Naujųjų laikų. O istorikai, kurie studijuoja Viduramžių epochos reiškinius, vadinami medievistais. Todėl sveiki įžengę į medievistų pasaulį!

Viduramžius – prieš šimtmečius vykusius įvykius, reiškinius ir jų eigą – galima pažinti tyrinėjant tais laikais sukurtus dalykus, kuriuos mokslininkai vadina istorijos šaltiniais. Nors daugybę Viduramžiais sukurtų istorijos šaltinių sunaikino karai, gaisrai, žmonių neatsargumas ir aplaidumas, nemaža jų dalis išliko iki mūsų dienų. Juos tyrinėjant ir vertinant gaunama žinių apie Viduramžių reiškinius ir jų vyksmą. Istorijos šaltinių yra labai įvairių, todėl pagal teikiamų žinių pobūdį ir pavidalą juos galima suskirstyti į keletą grupių.

Pirma – rašytiniai šaltiniai. Jais laikomi visi Viduramžiais parašyti tekstai. Tais laikais vienuoliai ir

dvasininkai metraščiuose ir analuose rašė apie svarbiausius to meto įvykius (mūšius ir kovas, valdovų sprendimus ir veiklą, išskirtinius gamtos reiškinius ir jų padarinius). Prie rašytinių šaltinių taip pat priskiriami filosofiniai ir Dievą apmąstantys veikalai, įvairūs teisės rinkiniai, privilegijos ir tarpvalstybinės sutartys.

Antra – daiktiniai šaltiniai. Tai žmogaus sukurti daiktai. Prie tokių galima priskirti įvairius darbo įrankius, instrumentus, įrenginius, ginklus, pasaulietinius ir sakralinius statinius ir kt.

Trečia – vaizdiniai šaltiniai. Tai žmogaus sukurti žmonių (valdovų, kilmingųjų, dvasininkų ar valstiečių), daiktų, reiškinių ar įvykių (pilių, bažnyčių, valdovo krikšto ar karūnavimo karaliumi, kovų) atvaizdai (3 ir 4 pav.).

Reikia pabrėžti, kad istorijos šaltiniai, kuriais remiantis galima tirti Viduramžius, sukurti būtent Viduramžiais (V–XV a.). Jie yra tiesioginiai tos istorinės epochos liudininkai. Tokių istorijos šaltinių, be kurių neįmanoma pažinti Viduramžių epochos, rasite ir šiame vadovėlyje. Atkreipkite į juos dėmesį.

476 m.

1492 m.

1789 m.

Viduramžiai

Ankstyvieji
Naujieji laikai

Modernybė

Naujieji laikai

Klausimai ir užduotys

1. Nurodykite įvykius, kurie dažniausiai pateikiami kaip Viduramžių epochos pradžia ir pabaiga. Kaip manote, kodėl nėra vieno istorijos įvykio, kuris reikštų pradžią arba pabaigą?
2. Kaip vadinami Viduramžius tiriantys istorikai?
3. Kaip manote, kuri istorijos šaltinių grupė gali suteikti daugiausia žinių apie Viduramžius? Nuomonę pagrįskite.

TYRINĖKITE!

Pasidomėkite, kokių dar yra Viduramžių periodizacijų.

Esminiai epochos bruožai

Iki Viduramžių Europoje gyveno įvairios gentys (germanai, slavai, baltai ir kt.). Jas siejo tik daugybės dievų garbinimas, karingumas ir dažnos tarpusavio kovos. Gentys neturėjo rašto, todėl nepaliko jokių to meto rašytinių istorijos šaltinių. Būtent Viduramžiais Europa ėmė formotis kaip politinė ir kultūrinė erdvė (A šaltinis). Viduramžiais gyvavusios gentys pradėjo virsti krikščioniškomis tautomis ir valstybėmis. Šiame šimtmečiais trukusiame virsme svarbiausias vaidmuo teko Katalikų bažnyčiai ir valdovų dinastijoms. Visa tai turėjo

esminių pasekmių tolesnei visuomenės raidai. Išsiaiškinsime pagrindinius šio laikotarpio politinius, religinius, kultūrinius ir visuomeninius bruožus.

VI–X a. Vakarų Europoje kūrėsi pirmieji politiniai dariniai, pirmosios valstybės (kunigaikštystės ir karalystės) (5 pav.). Valstybių valdovai buvo karūnuojami. Ir Lietuvos valstybės kūrimasis priklauso tam pačiam procesui. XIII a. viduryje kunigaikštis Mindaugas priėmė krikštą ir pradėjo kurti valstybę, buvo karūnuotas kaip Lietuvos karalius.

5 pav. Pilis buvo ir tebėra Viduramžių valdžios ir galios ženklas. Gutenbergo pilis pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėta XII a., Lichtenšteinas.

A šaltinis. Prancūzų istorikas Žakas Le Gofas (Jacques Le Goff) apie Europos sampratą Viduramžiais:

„Viduramžiai yra Europos, kaip tikrovės ir vaizdinio, atsiradimo ir formavimosi epocha. Viduramžiai yra lemiamas Europos gimimo, vaikystės ir jaunystės momentas. Tačiau Viduramžiais žmonės neturėjo nei minties, nei tikslo kurti vieningą Europą. Tik popiežius Pijus II (Enėja Silvijus Pikolominis, popiežiumi buvęs 1458–1464 m.) turėjo aiškią Europos idėją. 1458 m. jis sukūrė tekstą pavadinimu *Europa*. Vėliau, 1461 m., parašė tekstą pavadinimu *Azija*. <...>

Prieš pradėdant Viduramžiuose ieškoti Europos, reikia atkreipti dėmesį, kad tiek Viduramžiais, tiek tarp šiuolaikinių istorikų yra paplitusios dvi konkuruojančios Europos sampratos. Kaip jau matėme ir kaip dar galėsime įsitikinti, Europos samprata buvo priešpriešinama Azijos sampratai ir apskritai Rytams. Vadinasi, žodis „Vakarai“ gali reikšti erdvę, kuri sutampa su Europos samprata. Ši Vakarų samprata, nepaplitusi Viduramžiais, įsitvirtino vaizduotėje tada, kai krikščioniškasis pasaulis skilo į Bizantijos imperiją ir lotyniškąją krikščionybę. Pirmoji iš jų atitinka Rytų imperiją, antroji – Vakarų imperiją.“

Iš prancūzų k. vertė V. Volungevičius, pagal Jacques Le Goff, *L'Europe est elle née au Moyen Âge?*, Paris: Éditions du Seuil, 2003, p. 22, 25.

Klausimai ir užduotys

1. Nurodykite dvi sampratas, kurios, anot šaltinio autoriaus, konkuravo Viduramžiais.
2. Kaip istorikas aiškina Vakarų sampratą?
3. Paaiškinkite, kodėl istorikas teigia, kad Viduramžiai yra Europos kūrimosi epocha.

6 pav. Senankės cistersų vienuolynas, pastatytas XII a. vid., Prancūzijoje.

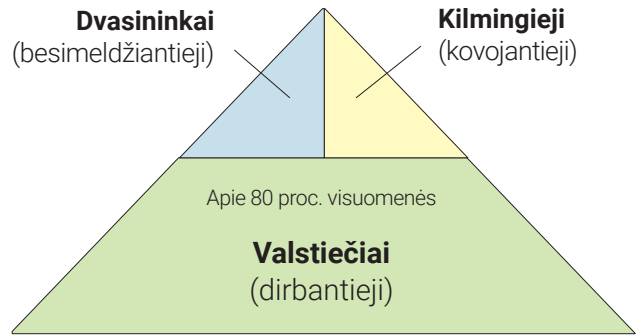
Valstybių Europoje kūrimas ir valdovų karūnavimas tiesiogiai susijęs su religija, tiksliau – su krikščionybė. Karūnacija skatino krikščionybės plėtrą Europoje. Krikštą priimdavo valdovas ir jo aplinka, o ilgainiui ir visuomenė. Per kelis šimtmečius krikščionybė tapo vyraujančia Europos žemyno religija.

VI–X a. Europoje kūrėsi vienuolynai. Juose meldėsi, dirbo ir senuosius raštus perrašinėjo

vienuoliai (6 pav.). Kaimuose ir miestuose buvo statomos bažnyčios. Miestų katedros rodė garbinamo Dievo didybę. Viduramžiais krikščionybė tapo svarbiausia kasdienio gyvenimo dalimi. Būtent Viduramžiais krikščionybė ir Katalikų bažnyčia tapo Europos kultūros pamatu. Kūrėsi vienuolynų mokyklos, vėliau – katedrų mokyklos miestuose. XI–XII a. Vakarų Europoje atsirado pirmosios aukštosios

mokyklos – universitetai. Lotynų kalba tapo ne tik Bažnyčios, bet ir pagrindine Viduramžių mokslo ir literatūros kalba.

Galiausiai Viduramžiais skirtingose Europos valstybėse susikūrė panašios struktūros visuomenės. Kiekvieną visuomenę sudarė trys pagrindinės grupės: dvasininkai, kilmingieji ir valstiečiai. Šios grupės atliko savo vaidmenis ir turėjo savo pareigas (7 pav.). Visa tai vienaip ar kitaip, anksčiau ar vėliau plito ir Lietuvoje. Smulkiau tai aptarsime šiek tiek vėliau.

7 pav. Supaprastinta Viduramžių visuomenės piramidė

Klausimai ir užduotys

1. Nurodykite, kas būdinga valstybių kūrimuisi Viduramžiais ir kas laikoma valstybės pradžia.
2. Kodėl krikščionybė buvo svarbi kuriantis Viduramžių valstybėms?
3. Kokios gyventojų grupės sudarė Viduramžių visuomenę? Paašškinkite, kuo jos skyrėsi.

TYRINĖKITE!

Naudodamiesi internetu išsiaiškinkite Viduramžių Europos architektūros stilius ir nurodykite mažiausiai po vieną Europoje išlikusį kiekvieno stiliaus statinį.

Viduramžių Europos ir jos kaimynų sąsajos

8 pav. Frankų karalystė, Bizantijos imperija ir Kalifato valstybės plėtra VII-VIII a.

Viduramžiais Europa ribojosi su dviem didžiosiomis kultūromis – Bizantijos ir islamo pasaulio (8 pav.) – ir patyrė jų įtaką. Tolesnėse temose dau-

giausia dėmesio skirsime reikšmingiausiems Viduramžių Europos įvykiams ir reiškiniams, todėl būtina pasakyti keletą žodžių apie šias dvi kultūras,

stipriai paveikusias krikščioniškosios Europos raidą. Su jomis Europa ribojosi, palaikė ryšius, varžėsi ir kartais kovojo. O svarbiausia – su jomis susidurdama Europa vis aiškiau suvokė ir skyrė savo kaip

krikščioniškosios erdvės savitumą. Šios kultūros padėjo Europai save apibrėžti kaip atskirą kultūrą (B šaltinis). Kokių sąsajų būta tarp krikščioniškosios Europos, Bizantijos ir islamiškojo Kalifato?

B šaltinis. Prancūzų istorikas Žakas Le Gofas apie Europos nesutarimus su Bizantija ir Kalifatu:

„Reikia prisiminti du neigiamus reiškinius, kurie VII–XIV a. formuojantis Europai atliko esminį vaidmenį. Šiuo laikotarpiu formavosi ir konflikto bei pasipriešinimo sąlygomis įsitvirtino religinė ir nacionalinė tapatybė. Kitoks [kitos tautybės, kito tikėjimo] žmogus, kaip priešininkas ar priešas, kūrė tapatybę.

Vakarų krikščionybė [katalikybė] turėjo du tokius priešininkus. Pirmasis buvo Bizantija. Bizantijos siekis vadovauti visam krikščioniškajam pasauliui, tiek lotyniškajam, tiek ir graikiškajam, atsisakymas pripažinti Romos popiežių, skirtingos liturgijos kalbos (graikų ir lotynų), teologiniai skirtumai atitolino Romos krikščionis [katalikus] nuo Bizantijos krikščionių [stačiatikių]. <...>

Nuo VII a. tarp Vakarų krikščionybės ir islamo rutuliojosi didesnis konfliktas. Tuo metu, kai Rytų Europa priklausė Bizantijos pasauliui, islamo ir Vakarų krikščionybės teritorijos susidūrė, dažnai įvykdavo ir karinių konfliktų. Po to, kai islamas išplito Šiaurės Afrikoje tarp arabizuotų berberų, iškilo pavojus krikščioniškajai Europai. 711–719 m. buvo greitai užkariautas Iberijos [Pirėnų] pusiasalis.“

Iš prancūzų k. vertė V. Volungevičius, pagal Jacques Le Goff, *L'Europe est elle née au Moyen Âge?*, Paris: Éditions du Seuil, 2003, p. 47–48.

Klausimai ir užduotys

1. Nurodykite du neigiamus šaltinyje minimus reiškinius.
2. Kas buvo Vakarų krikščionių priešininkai? Kodėl būtent jie?
3. Kodėl Europos krikščionybei pavojų kėlė islamas?

Europos sąsajos su Bizantija. 476 m. žlugus Vakarų Romos imperijai, Rytų Romos imperija vis dar gyvavo. Ilgainiui Rytų Romos imperiją pradėta vadinti Bizantija. Jos vardas kilo iš miesto vardo Bizantija. IV a. pradžioje imperatorius Konstantinas Didysis šį miestą pavertė savo sostine, o jam mirus miestas pradėtas vadinti Konstantinopoliu (Konstantino miestu). Trumpai tariant, Rytų Romos imperijai prigijo Bizantijos vardas, o Bizantijos miestas gavo Konstantinopolio vardą (dab. Stambulas). Bizantijos imperija gyvavo iki 1453 m., kol ją galutinai užkariavo musulmonai turkai seldžiukai. Per šį tūkstantmetį būta įvairių Europos sąsajų su Bizantija. VI a. Bizantijos imperija pasiekė savo galios viršūnę, tuo metu ją valdė imperatorius **Justinianas I Didysis** (483–565 m.) (9 pav.). Jis sustiprino valstybę, pasirūpino, kad būtų surinkti ir susisteminti senieji įstatymai. Justiniano I veiklą ir galią iki šiol išraiškingai simbolizuoja jam valdant pastatyta šventovė (10 pav.). O Europoje VI a. dar tik kūrėsi pirmosios valstybės ir plito krikščionybė – Europa dar tik formavosi kaip politinė ir kultūrinė erdvė.

Kiek stipresnių ryšių tarp Europoje besikuriančių valstybių ir Bizantijos imperijos užsimezgė

9 pav. Auksinėje Justiniano I Didžiojo laikų monetos averse ir reverse vaizduojamas sosto sėdintis imperatorius, VI a. vid.

VIII amžiuje. Tuo metu galingiausia Europoje Frankų valstybė siekė tarptautinio bendradarbiavimo su Bizantija. Tačiau ši į Europos valstybę ir kitus politinius darinius žiūrėjo iš aukšto, nes Bizantijos valdovas buvo imperatorius, savo galią ir įtaką kildinantis iš senovės Romos imperijos. Vėliau, 800 m., Europoje Frankų karalius Karolis Didysis buvo karūnuotas kaip imperatorius. Nuo tada tarp dviejų imperatorių – aukščiausių krikščioniškųjų valstybių monarchų (valdovų) – vyko tam tikros varžybos. XI a. viduryje Europos ir Bizantijos santykiai patyrė esminį lūžį – kelis šimtmečius trukę teologiniai Romos popiežiaus ir Konstantinopolio

10 pav. Sofijos šventovė Stambule pastatyta VI a. pirmoje pusėje kaip stačiatikių soboras, musulmoniški minaretai pristatyti XV–XVI a., Turškija.

patriarcho nesutarimai baigėsi Bažnyčios skilimu. Romos katalikų ir Konstantinopolio stačiatikių Bažnyčios galutinai atsiskyrė. Pirmojoje tiek pasaulietiniame, tiek religiniame gyvenime vyravo lotynų kalba, antrojoje – graikų. Atsiradusią aiškią skirtį tarp Romos katalikų ir Konstantinopolio stačiatikių dar aptarsime išsamiau.

Sąsajos su islamo pasauliu. Islamo religija pradėjo formotis gana vėlai, VII a. pradžioje. Jos pradininkas buvo pranašas **Mahomėtas** (570–632 m.). Pasak legendos, Mahometui Dievas pasiuntė angelą ir per jį perdavė savo mokymą. Šis mokymas buvo užrašytas ir virto Koranu – šventąja **islamo** religijos knyga. Korane užrašyti svarbiausi islamo religijos priesakai ir tiesos apie visagalį Dievą, žmogaus sielos nemirtingumą, gerų darbų ir pasninko būtinumą. Mekos mieste Mahometas pradėjo skelbti tikėjimą apie vieną visagalį Dievą – Alachą. Alachas yra gailėstingas, tačiau teis žmones po mirties už jų darbus žemėje. VII a. pradžioje Arabijos pusiasalyje Mahometo pradėtas skelbti islamas ėmė greitai plisti (8 pav.). Ši plėtra buvo pagrįsta karine ekspansija. Per ją formavosi ir arabų valstybė. Iš pradžių ši arabų valstybė – **Kalifatas** – kūrėsi tik Arabijos pusiasalyje, bet vėliau ėmė smarkiai augti. Per kelis dešimtmečius užėmė milžinišką teritoriją: nuo Arabijos iki pat Pirėnų pusiasalio. Kalifatą valdė kalifas, savo rankose sutelkęs didžiulę pasaulietinę ir religinę valdžią.

VIII a. pirmoje pusėje Kalifato ir islamo ekspansija pasiekė Europą. Būtent tada ir įvyko pirmieji

kariniai susidūrimai tarp krikščioniškosios Vakarų Europos ir islamiškojo Kalifato. 732 m. ties Puatjė (dab. Prancūzija) tarp Frankų karalystės ir Kalifato kariuomenių įvyko mūšis. Šiame mūšyje galinga Frankų karalystės sunkiųjų raitelių ir pėstininkų kariuomenė įveikė priešininkus. Islamo ekspansija į Europą buvo sustabdyta. Vis dėlto islamas Pirėnų pusiasalyje išliko iki XV a. pabaigos. Čia kelis šimtmečius vyko religinės kovos tarp katalikų ir musulmonų.

Dar didesnis ir reikšmingesnis Kalifato ir Europos valstybių susidūrimas įvyko Priešakinėje Azijoje, Šventojoje Žemėje. Jis prasidėjo XI a. pabaigoje Romos popiežiui paskelbus kryžiaus karus. Stipriai tikintys Vakarų Europos krikščionys keliavo į Šventąją Žemę išvaduoti Kristaus kapo iš musulmonų valdžios. Šis dviejų kultūrų susidūrimas truko apie du šimtus metų. Šis laikotarpis paženklintas ne tik dešimtmečius trukusiais musulmonų ir katalikų karais. Per šį laiką europiečiai praturtino savo kultūrą perimdami iš priešininkų iki tol nežinotų dalykų ir idėjų. Bendraudami su musulmonais krikščionys sužinojo ir apie kai kuriuos senuosius raštus, sukurtus dar senovės Graikijoje. Jie pradėjo juos versti ir studijuoti. Taip pat patyrė, kad yra nepalyginamai paprastesnė ir aiškesnė skaičių sistema. Tarp Europos ir Priešakinės Azijos užsimezgė prekybos ryšiai, europiečiai perėmė kai kuriuos arabų kalbos žodžius. Kiek vėliau apie visa tai pakalbėsime išsamiau.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip dar vadinama Rytų Romos imperija? Kodėl taip?
2. Nurodykite XI a. vid. įvykusį esminį Europos ir Bizantijos santykių lūžį.
3. Paaiškinkite, kas buvo Kalifatas.
4. Kaip Europos ryšius su Kalifatų keitė kryžiaus karai?

APIBENDRINAMIEJI KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kokios yra Viduramžių chronologinės ribos?
2. Nurodykite keturis Viduramžių epochos bruožus. Kuris iš jų, jūsų manymu, geriausiai atspindi šią epochą? Nuomonę pagrįskite.
3. Ne mažiau kaip dviem bruožais apibūdinkite Vakarų Europos ryšius su kaimyninėmis kultūromis. Pasvarstykite, su kuria kultūra Europos santykiai buvo glaudesni. Paaiškinkite, kodėl taip manote.

TYRINĖKITE!

Internete ar bibliotekoje raskite Viduramžiais parašytų metraščių. Panašiu stiliumi aprašykite mokykloje praleistą dieną.

IŠSAKYKITE SAVO NUOMONĘ

Tikriausiai supratote, kad Viduramžiais Vakarų Europoje vienas svarbiausių dalykų buvo krikščionybė. Pasvarstykite, kodėl valdovams buvo naudinga palaikyti gerus santykius su Bažnyčia. Nuomonę pagrįskite.